

સુધા-ચંદ્ર.

નાટકનાં ગાયનો.

દેખક—નૃસિંહદાસ ભગવાનદાસ ભવાકર.
બી. એ. એલ. એવ. બી, એરિટ—અટ-વૅલ.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર
બાપુલાલ બી. નાયક.

મુંબઈ ગુજરાતી નાટક મંડળીના માલિક.
ભારતભુવન થીએટર—અમદાવાદ.

સર્વ હક પ્રસિદ્ધ કરનારને સ્વાધીન છે.

આવૃત્તિ ૫ મી.

પ્રત ૫૦૦૦

સંવત ૧૯૭૮

સન ૧૯૨૨

નેન એડિટર પ્રોન્ટીંગ પ્રેસમાં શ્રી. બીમનલાલ
ગાકળદાસે છાપી.

ડી. ધીકાંટા વાડી—અમદાવાદ.

મુદ્રણ. ૦-૪-૦

વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈદ સંગ્રહ
૧૦૧૮૦

જાના નામાવાલ.

પુરૂષ પાત્રો.

રત્નકુમાર—કુસુમપુરના મહુમ મહારાજા સુલકસિંહનો 'નાન',
'લટારો ચંદ' તરીકે ઓળખાતો, નદાન આત્મમગ-
વાળો, બહાદુર, લોકનાયક; મુઠાસુદરીનો પ્રાણ
મુરેન્દ્રસિંહ—કુસુમપુરની ગામી ઉપર સ્થાયી થયેલ અસ્થિર
મનનો ગામ.

વિહારકેતુ—કુસુમપુરનો કાચગાળો મહત્તવાકાંક્ષી વજીર; કુંજ-
લીલાનો લાઇ.

રાવસાહેબ કનકરાય—કુસુમપુરનો લાયખાઉ રેવેન્યુ કમીશનર,
લતાકુમારીને મોહાવનાર યુવક; લયકનો દ્રેડી,

દિલીપસિંહ—ધવજદીપનો નૃપતિ, મુઠાસુદરીનો લાઇ; કુંજ-
લીલાનો પ્રિયતમ.

રોશન—'હિપ્પોલિટ', બનદુગર આદિના છૂપા રેવન્યુ મુઠાસુદરી,
કુંજલીલાને લગ્નવિધિથી પરણેલ પત્ની !

ચમનકાન્ત ગમનકાન્ત ભ્રમણકાન્ત વિલાયતી—ત્રાણ મગર
નામ ધગવનાર કુસુમપુરનો રંગીલો નગર શિક.

અરવિંદ—કનકરાયનો પ્રાધવેટ સેક્રેટરી

કમલાકર—અરવિંદે લેખક તરીકે બહાર પાડેલ પેનાનું નામ,
રોશને બનાવડી રાજકુમારનું ધારણ કરેલું નામ,
લયલાનું પ્રેમપાત્ર.

એ ઉપરાંત, લકતજનો, સિપાહીઓ, શહેરીઓ, વેપારીઓ,
ન્યૂસપેપર વહેંચનારા છોકરાઓ, હમાયુદરવાન, વગેરે.

મુઘાસુદરી—ધવલદ્રોપના નરેય દિલીપસિંહની બહેન, ચંદ્રકુમારની પ્રિયતમા.

આશાદેવી—કુસુમપુરના મહુમ મહારાજા સુભટસિંહની રાજ્ય-કુશળ મહારાણી; સાચી તરીકે એળખાતી લૂંટારા ચંદની માતા.

કુંજલીલા—નજીર વિહારગેતુની બહેન, દિલીપસિંહની હૃદયેશ્વરી.

લતાકુમારી—આશાદેવીની વિદુષી શિષ્યા, કનકરાય પી ગાઈગના.

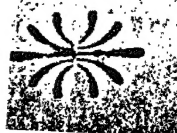
સયલાસુદરી—એક શ્રીમંત કુકુંબની વારસદાર “કમલાકર” ના નામને પૂજતી તરણી.

ચંબર—સુધાસુદરીની સખી.

પતંગિની { કુંજલીલાની સાહેલીઓ.
પ્રમદા }

એ ઉપરાંત, કંચનીઓ, વારાંમના, જાન્ય સખીઓ, વગેરે.

રથાળ—કુસુમપુર, ધવલદ્રોપ, પુષ્કર સરોવર, મલયશિખર જાને તેની તળેલી.

સુધા-ચંદ્ર

નાટકની રૂપરેખા.

અંક ૧ લો.

આમુખ.—ઈશ્વર સ્તવન અને વસ્તુ સહસ્ત્રનું સ્તુતન.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—મલયશિખરની તળેટીમાં સાધ્વી આશાદેવીનો આશ્રમ.

સાધ્વી આશાદેવીના દર્શનાર્થે અનેક શ્રદાળુ ભક્તજન આશ્રમે આવેલાં છે. અને ભજનની પૂન મચાવી રહ્યાં છે. એટલામાં સાશાદેવીની શિષ્યા લતાકુમારી, તથા સાધ્વીના દર્શનાર્થે આવેલી, કુસુમપુરના વજીરની પહેલ કુંજલીલા પ્રવેશે છે. ભક્તોનું વિદાય થવું. કુંજલીલાનું પોતાના દેખ તરફ જવું. પાછળથી કુસુમપુરના રેવન્દ્ર કમીશનર રાવભાઈના કનકરાવ તથા લતાનો મેળાપ. ત્યારબાદ મલયશિખરના બહાદુર, પ્રતિભાશાલી, ‘લૂટરાચંદ’ નું પોતાની માતા આશાદેવીને મળવા આવવું. આશાદેવીએ પોતાનો ગુપ્ત ઇતિહાસ ચંદને કહેવો. પોતે કુસુમપુરની ગાદીનો વારસ છે તે બહુની ચંદનું આશ્ચર્ય, અને પોતાના પિતાનું ખૂન કરાવનાર વજીર વિદારકેતુ ઉપર વેર લેવાની તેની બીજા પ્રતિજ્ઞા.

પ્રવેશ ૨ નો.

સ્થળ—મલયશિખર ઉપર હવા ખાવાનું સ્થળ.

“મલયશિખર” ની ખુશનુમા હવા લેવાને તેની પાસે આવેલાં યાપુ “ધવલદીપ” ની રાજકુમારી સુધાસુંદરી તેની શાહેલીઓ સાથે આવેલી છે. એજ સ્થળે કુસુમપુરના વજીર વિદારકેતુ ને હવા.

ફેર તથા ફિકાર માટે

આવી પહોંચે છે. સુધાને જોઈને વિહારકેતુનું મોહિત થવું, સુધા સાથે વાત કરવાનું પશુ સહલાગ્ય પ્રાપ્ત નહિ થવાથી વિહારની બળાત્કારની તૈયારી તેજ ક્ષણે ચંદ ગર્જના કરતો પ્રવેશે છે વિહાર અને ચંદ વચ્ચે ચક્રમક. ચંદના આત્મગળથી વિહારનું મોહત થવું. ચંદને જોઈને મુગ્ધ થયેલી સુધા તથા તેની સખીઓનું વિદાય થવું.

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ—મલયશિખરની તળેટી તરફનો રસ્તો.

સુધા ઉપર મોહિત થયેલો વિહાર ક્રાંધ રીતે સુધાના બાધ અને ધવલદીપના રાજા દિલીપસિંહ ઉપર કાણુ મેળવી તેની બહેનની માગણી કરવાની સુકિત રચે છે, રાવસાહેબ કનકરાય ક્રાંધ રીતે મલયશિખર હવા ખાવા આવેલા દિલીપને ફસાવીને વિહાર પાસે લઇ આવવાનું બીકું ઝડપે છે. અને જૂઠા પડે છે લાં બૂલી પડેલી કુંજ પ્રવે છે. રસ્તો શોધવાની ગબરામણમાં કુંજ ઉભી છે લાં દિલીપનું આવવું. તરણુ સુગલનું તારામૈત્રિક. દિલીપ રસ્તો ખતાવે છે, લાં કનકરાય દાખલ થાય છે. વઝીર સાહેબની બહેન ઉપર કરેલા ઉપહારના બદલામાં દિલીપને આગ્રહપૂર્વક કનકરાય વઝીર સાહેબને ત્યાં અતિથિ તરીકે લઇ જાય છે.

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—કુસુમપુરમાં મહારાજા સુરેન્દ્રસિંહનો બગીચો.

મોટી રાત્રિ છતાં મહારાજા સુરેન્દ્રસિંહને નિદ્રા નહિ આવવાથી ભૂતકાળના બનાવો માટે પસ્તાવો કરતો તે પોતાના બગીચામાં ઉભો છે, ત્યાં રસ્તા ઉપર પસાર થતી આશાદેવીના બજનનું લોહચુંબક સુરેન્દ્રને આકર્ષે છે. સુરેન્દ્ર તથા આશાદેવીનો ચાનાલાપ. સુરેન્દ્રની વૈરાગ્યવૃત્તિ જાગૃત થાય છે. વાનપ્રસ્થ થવાનો નિશ્ચય. તેજ ક્ષણે વઝીર વિહારકેતુને ઓલાવવો. તાજવિહારને આપવાનો સુરેન્દ્રનો સંકલ્પ. વિહારનો અંતર્ગત આનંદ. સુરેન્દ્રનું મહેલમાં જવું. માસો ઉધો પડવાથી આશાદેવીનું ચંદમે મળવા વિદાય થવું.

૧. —મલયશિખર ઉપર ચંદની ફૂલવાડી.

ચંદને ધવલદ્રીપ આમંત્રણ કરવાને તથા પોતાના ઉપર કરેલા ઉપકારના બદલામાં પુષ્પની બેઠ ધરવાને સુધાનું ચંદની ફૂલવાડીમાં આગમન. ચંદ તથા સુધાનો સ્નેહાલાપ. તુરતજ આશાદેવીનું પ્રવેશનું. દિલીપના શુભ થવાના તથા વિહારના રાજ્યાભિષેકની તૈયારીના સમાચાર આપી, ચંદને ઉશ્કેરી, આશાનું જીવું. દિલીપને બચાવવાને તથા વિહારનો રાજ્યાભિષેક અટકાવવાને ચંદનું સુધાથી છૂટા પડવું.

—:૦:—

પ્રવેશ ૬ ફો.

સ્થળ—કુસુમપુરમાં કનકરાયનો બંગલો.

કનકરાય દિલીપને યુક્તિથી કુસુમપુર લઇ આવેલ છે, વઝીરની માંગણી દિલીપને જાહેર કરી દિલીપનું ઉશ્કેરાવું. એટલામાં વિહારનું પ્રવેશનું અને બગાટકારથી દિલીપને કેદ કરી ઉઠાવી જવો. પાછળથી કનકરાયના પ્રાધિપત્ય સંકેતરી અરવિંદનું તથા “ ચમનકાન્ત ગમન-કાન્ત બ્રમણકાન્ત વિભાયતી ” નું મગરૂર નામ ધરાવતા નગરસેકનું પ્રવેશનું. લયલાનુંદરી નામની તરૂણ વિદુષી છોકરીના કનકરાય દ્રુતરી હોદ્દને ચમનકાન્ત રોક દ્રુતરી મહાશય મારફત લયલા સાથે પોતાના જમીની તજવીજ કરે છે. દરેક વસ્તુ ‘ બિઝનેસ ’ ની દૃષ્ટિથી વેનાર રાત્ર સાહેબની શરતો. એટલામાં લયલાનું દાંખત થવું. લયલાના લાયકાત અસ્થિતાતંત્ર ” નું પુસ્તક વેપ્ર રાવમાહેમના મગજનું ઉઠ્ઠાણી જીવું. પોતે દવે ઉમર લાયક થયાથી લયલાએ પોતાની ભલકતનો કબજો માગવો. દ્રુતરી સાહેબની શરત; લયલાનો નિરસ્તાર,

—:૦:—

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ—વિહારના મહેલમાં કારાગૃહ.

દિલીપને વઝીરે પોતાના મહેલના એક શુભ કારાગૃહમાં કેદ રાખ્યો છે, પોતે અજાણતા દિલીપને ફસાવવામાં કારણભૂત થઈ પોતે માટે કંઈ દિવાપ માસે અગ્રપાત કરી રહી છે. કુસુમની વાદળોમાં

દિલાસાની વાજ ચમકે જ નહીં.
દિલીપ પાસે સુધાની માગણી. દિલીપ કરે... કુબની
ખોતાના બંધુને ચંતવણી.

—:~:—

પ્રવેશ ૮ મા.

સ્થળ—કુચુબપુરનાં દરબાર.

વિહારનો રાજ્યલિષેક કરવાનો સુરેન્દ્ર પોતાનો નિશ્ચય જાહેર
કરે છે અમાનક તાજ ચોરાવાના દિવ ઉશ્કેરનારા સમાચાર, તાજની
જગાએ લાંટારા ચંદનો અવકરે પત્ર. પત્રમાં ચંદની ધમકીઓથી દ-
રબારમાં અમરામણ. છેવટે ખીજ તાજથી વિહારના રાજ્યલિષેકની
તિયારી. અણિતે વખતે ચંદનું પ્રવેશવું. સર્વનું આશ્ચર્ય! સુરેન્દ્ર અને
ચંદ વચ્ચે સંવાદ. સુરેન્દ્રે પૂછેલા માર્મિક પ્રશ્ન:—“તું રાજ ચાય
તો તું શું કરે?” ચંદનો આશ્ચર્યજનક ઉત્તર! સુરેન્દ્રનું કુતૂહલ.
વિહારનો રાજ્યલિષેક મુલતવી રાખવો. સર્વના આશ્ચર્ય વચ્ચે ચં-
ને સંપૂર્ણ રાજસત્તા સોંપી અમાત્યપદ આપવું.

ટુટી.

અંક ૨ નો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—રાવ સાહેબ કનકરાયનું દીવાનખાનું.

લતા તથા કનકનયનો મેળાપ. કનકરાયનું ખરા રૂપમાં પ્રકા-
શવું અને તેની વિદારમય માગણીનો તિરસ્કાર કરી લતાનું જવું.
ઝોટલામાં વેપારીના છૂપા વેશમાં ચંદનું કેટલાક શહેરીઓ સાથે
આવવું. રેવેન્યુ કમીશનર તરીકે કનકરાય પાસે લાય રૂસ્વત તથા
અસહ્ય કર માટે શહેરીઓની ફરિયાદ કનકરાયની બેપરવાઈ. દર-
મિયાન વિહાર આવી ચંદ તથા શહેરીઓનું વધારે અપમાન કરવું.
અમાલનું જાહેર થવું અને વજીર તથા રેવેન્યુ કમીશનરને ખરતરફ
કરી અરવિંદને જવાબદારી સોંપવી.

—:~:—

પ્રવેશ ૨ ને.

સ્થળ—કુસુમપુરની “કુસુમ વાટિકા.”

આજે કુસુમપુરની કુમારીઓ અને સુંદરીઓ “કુસુમ વાટિકા” માં વસન્તોત્સવ ઉજવી રહી છે. કુંજ સાથે તેની સખીઓનો લગ્ન અને કોમારવત સંબંધી વાર્તાવિનોદ દરમિયાન એક બાબુથી લતાનું અને બીજી બાબુથી ગુમ થયેલા પોતાના બંધુને શોધવા નીકળેલા સુધાનું બહુગર “રોસન” ના છૂપા વેશમાં પ્રવેશવું. રોશન મુક્તિથી પોતાના બંધુ સંબંધી બાતમી મેળવે છે. પોતાના હૃદયનાથ દિલોપને બદલે કનકરાય સાથે પોતાના લગ્ન ચોક્કસ થવાથી કુંજનો આપઘાત કરવાનો સંકલ્પ. લતા તથા રોશને કુંજને આ લગ્નની આકૃતિમાંથી બચાવવાનું વચન આપવું. લતાનો આત્મભોગ.

—:—:—

પ્રવેશ ૩ ને.

સ્થળ—કુસુમપુરનો એક રસ્તો.

“સ્વતંત્ર પંચ” અને “સલ્ય શોધક” નામના છાપાઓ ૧ હેંચતા પોરિયાઓ રસ્તા ઉપરથી પસાર થાય છે. ચમનકાન્ત “સ્વતંત્ર પંચ” ના રમુજ પ્લેકાર્ડમાં રાવસાહેબ કનકરાયના રાજનામાના સમાચાર વાંચે છે. લયલાને એજ પ્લેકાર્ડ દ્વારા બાતમી મળે છે કે “સ્વતંત્ર પંચ” નો તંત્રી તેણીની રખસદિની “કમલાકર” હતો ચમન તથા લયલાનો મેળાપ અને “લોચક” ની લયક પૂજા. એટલામાં કનકરાયનું પ્રવેશવું, “સ્વતંત્ર પંચ” ની “મહાકણ” વાંચી રાવ સાહેબનું ભેળું ગેપ !

—:—:—

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—અખાત્યની લાઠીઘેરી.

રાજનીતિ સંબંધી ચંદા પ્રિમરીય મંત્રેનું દિગ્દર્શન, સુધાના સખી તરફ રોશને ચંદ્ર પાસે આવવું. સુધાએ આપઘાત કરવાના રોશને ખોટા સમાચાર ચંદ્રને આપવા ચંદ્રની હૃદયને આપઘાત, દિલીપ વઝીરને લાં કેફ હોવાના સમાચાર સુધાએ આપવા. વિહાર રોશને લાં કુંજના લગ્નમાં સફરના સાથે આવવાનો સંકલ્પ.

પ્રવેશ ૫ માં.

સ્થળ—લયલાસુંદરીનું ગૃહ.

યુક્ત નામધારી કમલાકરના કાઠ કહેવાતા મિત્રને મળવાને આજે લયલા આગુર યઠ રહી છે, ત્યાં શોફરના બનાવડી લેખાસર્મા મિંચમનકાન્ત વિલાયતી દાખલ થાય છે. શોફરની નોકરી માટે લયલા પાસે મિંચ વિલાયતીની મહાન ઉમેદવારી. એટલામાં દિલીપને નહસાડવા અર્થે મોટર મેળવવાની ખાતર સુધા કુંજના લક્ષમાં લયલાને બનાવડી આમંત્રણ આપવા અને મોટરની માગણી કરવા આવે છે. ઓળખાણ પૂરતાં સુધા “કમલાકર” ની બહેન બની જાય છે. તુરંતજ “કમલાકર” ના મિત્રના ખોટા નામથી અરવિંદ પ્રવેશે છે. “કમલાકર” ની “બહેન” અને “કમલાકર” ના “મિત્ર” નાગોડાળાથી દિગ્મુક થયેલી લયલાને અરવિંદ પોતેજ “કમલાકર” હોવાનું જાહેર કરી વધારે ગુંચવણમાં નીખે છે. તક જોઈને મિંચ વિલાયતી પણ “કમલાકર” હોવાનો દાવો કરે છે. ગુંચવાડામાં વધારો મિંચ વિલાયતી ‘કૌસ’ માં ફસાયા.

પ્રવેશ ૬ ઠો.

સ્થળ—વઝીરને ત્યાં લગ્નમંડપ.

કુંજને જદલે લુમટામાં છૂપાયેલી લતાનો કનકરાય સાથે હસ્ત-મેળાપ થઈ જાય છે. સુરેન્દ્ર તથા ચંદ્રનું આગમન લક્ષ પૂરા થતાજ રધુ ખવાસ રોશનને બાંધીને હાજર કરે છે અને દિલીપને નહસાડવાના ચમકાવનારા ખમર આપે છે; સુરેન્દ્રસિંહની તપાસમાં મૂર્ખ રધુ બધું પોકળ ખુલ્લું કરી દે છે. મહારાજનું તથા ચંદ્રનું વિલય થવું. પાછળથી કુંજનું દાખલ થવું કનક અને લતા પરણ્યાનો ભેદ ખુલ્લો થવો વિહારનો કુંજ ઉપર ક્રોધ, એક હલકા ખવાસ સાથે કુંજને બળાત્કરથી પરણાવવાનો પ્રયત્ન; રોશનની દ્રવિતતા અને લમચમચકતા. છેવટે રોશન અને કુંજનાં લગ્ન.

ટૂંકલો.

અંક ૩ બે.

—:—:—

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—વઝીરના મહેલનો એક ભાગ.

વિહારકેતુ તથા કનકરાયનો મંકેત, મહંમમ મહારાજ સુલટ-
સિંહનો યનાવટી પાટવી કુમાર ઉમો કરવાનો અને તેમાં રાશનનો
ઉપયોગ કરવાનો સંકલ્પ, રાશનનું આ સુકિતમાં જોડાવું.

—:—:—

પ્રવેશ ૨ બે.

સ્થળ—કુસુમપુરના દેવીમંદિરની નજદીકમાં.

નાહાસેલો દિલીપ થોડો સમય અહિં રોકાયો છે. હવે ધનલ-
દ્વીપ ઉપડવાની તૈયારી કરવા તે જાય છે. એટલામાં દેવીનાં દર્શને
નીકળેલું રાશન-કુંજનું જોડું પ્રવેશે છે. કુંજનો હૃદયપ્રાવક કરુણાલાપ.
રાશનની કુંજ ઉપર દિલ્હારક મસના. અચાનક દિલીપનું આવવું,
ત્રીપુટિનું મીલન પોતે એક સ્ત્રી છે એમ રાશને જાહેર કરવું. કુંજ
અને દિલીપનો આનંદ. દિલીપનું વિદાય થવું. કુંજ અને રાશનને એકાંત!

—:—:—

પ્રવેશ ૩ બે.

સ્થળ—“ચમન વિલા.”

ચમનકાન્ત શેકના “ચમન વિલા” નામના અંગણમાં કહેવાતા
“કુમાર કમલાકર” ને માનપત્ર આપવાને શહેરીઓના નામથી વિ-
હારકેતુએ એક મેળાવડો ઉભો કર્યો છે. “કમલાકર” બનેલા રાશ-
નને રાવ સાહેબ મારફત માનપત્ર અપાયો ત્યાં લયલાની “કમલા-
કર” સંબંધી શક્યોનું નિવારણ દુલિદમાં બેઠી છેવટે લયલાએ
અરવિંદનો કરેલો સીમાર.

પ્રવેશ ૪ થો.

રચણ—મલયસિંહની તળેટી.

આશા દેવી તથા ચંદ્રની મસતત, સુરેન્દ્ર સામે રણસંઘામમાં જૂઠાવવાનો નિશ્ચય, દિલીપને માથે બેઠવાનો સંકલ્પ, લનાનું આવવું અને “કુમાર કમલાકર” ને માનપત્ર અપાવાના સમાચાર આપવા આશાદેવીએ ધવલદ્વીપ ઉપડવું. ચંદ્રના સ્વગત વિચારો. અંત્યાક સુધાનું પ્રવેશવું. પ્રિયા-પ્રિયતમનું દિવદ્રાવક મિલન.

—:૦:—

પ્રવેશ ૫ મો.

રચણ—ધવલદ્વીપમાં “ધવલ મહાલય.”

દિલીપ તથા કુંજ ધવલદ્વીપ પહોંચી ગયા છે. કુસુમપુરથી સુધાએ લખેલ પત્ર સંબંધી બંને વાર્તાવિનોદ કરી રહ્યા છે એટલામાં વિહારેતુવું આવવું અને સુરેન્દ્રસિંહનો પત્ર આપવો. દિલીપ તથા ચંદ્ર, કુસુમપુર સામે કાવતુ રચતા હતા અને તેથીજ દિલીપને વિહાર કેદ કર્યો હતો એવી જૂઠી હકીકત સુરેન્દ્રના અસ્થિર મન ઉપર ઠસાવવામાં આવી હતી, તેથી ચંદ્ર સામે કેટલાક પુરાવા મેળવવાને વિહારને ધવલદ્વીપ મોકલવામાં આવ્યો હતો. વિહારને તિરસ્કાર. આશાદેવીનું આવવું અને વિહારને નમાવવો.

—:૦:—

પ્રવેશ ૬ ઠો.

રચણ—ચંદ્રના રાજમહલેતું ઉદ્યાન.

અરવિંદ અને ચંદ્ર એકાંતમાં. ચંદ્રે પોતાનો ગુપ્ત ભેદ અરવિંદને જાહેર કરવો. ચંદ્રનો રાજ્યાભિષેક કરાવવામાં સાહાય્ય આપવાનું અરવિંદનું વચન. પુરતજ સુરેન્દ્રસિંહનું પ્રવેશવું ચંદ્ર ઉપર આરાપ. એટલામાં વિહારનું ધવલદ્વીપથી આવવું. સુરેન્દ્રનો ચંદ્ર ઉપર ક્રોધ, ચંદ્ર પોતાનું અમાત્યપદ તિરસ્કારથી કેડી દેઈ ચાલતા થવું. સુરેન્દ્રની ચિંતા. “કુમાર કમલાકર” ને ગાઢી આપવાની વઝીરની સૂચના.

—:૦:—

પ્રવંશ ૭ મો.

સ્થળ—પુષ્પર રાજેશ્વર પાસે સંકેતસ્થાન.

મલ્લયશિખર પાસે આવેલા આ સંકેતસ્થાને જિલ્લા ચન્દ્ર
આશાદેવી, વગેરે મળ્યાના છે, કુંજ અને દિલીપ અગ્ર : આવી
ગયા છે, ત્યારબાદ સુધા આવતાં રાજ્યનો ભેદ ખુલ્લો થયો. અને
ભાણી નણુંદ વચ્ચે મીડી મસ્કરી, ચન્દ્ર, આશાદેવી અને અનિર્દેશ
આવ્યું. રાજદારી મસલત. બનાવટી કુમારને ખુલ્લો પાટી કુસુમપુરનું
રાજ્ય જૂદાં અને અન્યાયી હાથમાર્થી છોડાવવાનો દંડ નિષ્ક્રય કરી
સર્વત્ર વિદાય થયું.

—:૦:—

પ્રવેશ ૮ મો.

સ્થળ—કુસુમપુરનો દરબાર.

“કુમાર કમલાકર” ને તાજ પહેરાવવાની તૈયારી થાય છે ત્યાં
આશાદેવી અને ચન્દ્રનું પ્રવેશવું. સુમતસિંહનો પાટી કુમાર કમલાકર
છે તેની સામીની માગવી. સુરેન્દ્રનો ક્રોધ. લશ્કરી સંગ્રામ. ઉપયોગ
કરવાની સુરેન્દ્રની ધમકી. પુરતજ દિલીપે લશ્કરી માળે સહિત
દાખલ થયું, બન્ને બાજુ વચ્ચે ઝપાઝપી, “કુમાર કમલાકર” નું
વચ્ચે પડ્યું અને તાજ ફાછ લોકનાયકને આપવાની ટંકાકરની
ચિન્તિત. “કુમાર કમલાકર” નેજા તાજ મળ્યો બેઠકે ચેવે
વઢીરનો આગ્રહ. છેવટે આશાદેવીનું સુમતસિંહના મહારાણી
આશાનંદિની તરીકે, કમલાકરે રાજ્ય તરીકે અને પછી સુધા તરીકે,
અને લૂટારા ચંદે સુમતસિંહના પાટી ચન્દ્રકુમાર તરીકે જાહેર થયું!
સુરેન્દ્રનું મહાત થયું. ચન્દ્રી ઉદાગતા અને યુદ્ધેશ્વરને હાથ. ચન્દ્રે
તાજનો ત્યાગ કર્યો અને કુસુમપુરને પ્રાપ્ત રત્નાક રાજ્ય જાહેર કર્યું.

સુધા-ચંદ્ર

નાટકના ગાયનો.

અંક ૧ લો.

કુમારીઓ—

૧

તાન તું છો દિલનો દુલારો,
જીવન દીન અમ, તોય તું અમારો. તાત૦
પતિતપાવન પ્યારો,
અધનો આધાર ન્યારો,
સ્નેહી એક તું અમારો,
યાચું હાથ તારો રે તાન૦

—♦—

નટી—

પ્રેમી પ્રીતિથી જરતાં, હાં રે હાં,
પ્રેમ તપનું ધ્યાન ધરતાં,
પ્રેમનાં સરવરમાં વરસતાં, પ્રેમજરણાં. પ્રેમી૦
પ્રેમી દિલમાં વહાલ સરતાં,
પ્રેમી મુખમાં ફૂલ જરતાં,
પ્રેમી મધુનાં પૂર ભરતાં,
પ્રેમી તપનાં પુણ્ય ફળતાં,
પ્રેમી સકલ જગને સુહાવે. પ્રેમી૦

ભક્તજન—

૩

દુનિયા કોઈ કહે સ્વર્ગના આરો,
કોઈ દુઃખોનો ભારો હોઈ,
દુઃખમાં ને મુખમાં ફરક એક જો,

... પટ કાળો , રૂપાળો રે,
 જાતે ટુળી રૂપાળો ના કાળો હાલ,
 છિદ્ર પડે કર્મોનાં ઘટ માંહિ
 બીતર વારિ જાતું બાળોરે—જાયેં
 નાય હાય તારણુ રઘુનંદન,
 ભર દરિયામાં તારો રે,
 સ્મરિયે સંતો જગજીવન સ્વામી,
 જનમ વાહિ આ હારો રે—જાયેં

હતાકુમારી—

૪

છે જીવન આ પ્રેમી પાથે,
 પ્રીત સુધાયે, દિલ લુભાયે,
 સ્નેહી વિના મન મોહિ સુંઝાયે. —છેં
 મોહન ચરણે આનંદ નિશદિન,
 નયન અમૃત વરસે,
 અમ દિલ તલમે,
 રસ મોહિનીથી સુહાયે,
 સ્નેહ રાગના પાન કરાયે. —છેં

આશાદેવી

૫

મુગજીવત જગ ના, ના મોહિની માયા,
 હીલા છે આત્મની અતેરી, સંજ્ઞનિયાં,
 સાચી આલમ છે સાચું મન સાચી કાયા—મૃગજીવ
 રામ સમાન જગે જે અવતરે રાયા,
 ત્યાં યજ્ઞ સત્યના મંડાયા, સંજ્ઞનિયાં—સાચીં
 વચને ઝરતાં જ્યાં અમી, કર્મો પાવનિયાં,
 આત્મનાં દર્શન ત્યાં ઉજવણિયાં, સંજ્ઞનિયાં—સાચીં
 તન જે યુનિતમાં કૃષ્ણ કનૈયા પધાર્યા,
 પ્રકાશ ત્યાં વિદ્યારા, સંજ્ઞનિયાં—સાચીં

અંદ્રકુમાર—

૬

બાળીને વેસાન કરું, ઠામ ઠામ તણું,
અમર કરું નામ, ધૂળવું આસમાન,
લઉં હુટ પ્રાણ.

બાળીને૦

અરણ્ય નમાવું શત્રુ કેરાં શિર ધરી,
સાગર છલાવું પાપી કેરાં રક્ત લારી,
ઉતારું અરિ શુમાન,

વૈર તણી બાપી હામ, ન વૈર લવના આરામ—બાળીને૦

મુધાસુદરી—

૭

લલિત લીલા છાઈ,
અવનીમાં અમોલી,
લસતી મોહિની એ, કુંજ કુંજે નવેલી—લલિત૦
મધુર રસ સિંચે જ્યાંહિં લીતર મધુરી,
ફિલ રસિક ડાલે મોહિ મોહિ. —લલિત૦

મુધાસુદરી—

૮

પ્રાણપુષ્પે વારિ સિંચ્યાં સુમધુસં શીતલાં,
પુણ્યશાલી માલી લેટયા, પાન પાયાં નિર્મલાં,
પાન પ્યારાં, એ અનેરાં, છે અમૂલાં. —પ્રાણ૦
કેમ ચૂકવું ઋણ દિવલું હું ન સમજું મુગ્ધશી બાલા આ,
એક આપું હું અશા આ,
સ્નેહી સદા સિંચો મુધાની ધારા. —પ્રાણ૦

કુંજલીયા—

૯

હૈયું હું તો હારી,
રણું જે હોય નિજવું તે મેઠું વારી,
માલિકી ના મારી.

—હૈયું૦

નહથાં વધાઈ નેન માહી,
હરાઈ જાદુથી પ્રભા પ્રીતિની જાઈ,
માગો વચન શીઃ જ્યાં છું હું પરાઈ.—હૈયું ૦

કુંજલીલા—

૧૦

આંગણું હોય રે સ્નેહીથી શોભનિયાં,
પગનાં પ્રીતિ-પાવનિયાં. —આંગણું ૦
વનમાં સ્નેહી સાંપડ્યા, પંથી પુણ્ય પ્રનાય.
જ્યોતિ અંદર ચક્રોની રજનીનો જ્યમ સાથ;
ઉજળાં કરે મંદિરિયાં. —આંગણું ૦

આશાદેવી—

૧૧

રહી જશેજ આશ અધુરી,
બાપુ ! લે તું જન્મ સુધારી.
માયા છોડી દે તું સારી, બાળ જશે હારી—બાપુ !
આત્મનને આલિંગી લે તું ના કૃપાશે દેહધારી,
આત્મ અમીરસ જ્યોત ન ઝીલી સદિ સૌ અધારી—બાપુ !
સુખ દુઃખ છે આ નવ આલમમાં, બીતર સુખ દુઃખકરી;
તને દંદ સંસાર તણા સૌ એક અલખ નિહાળી.—બાપુ !

સુધા—

૧૨

હા, પ્રીતિ જ્યોતિ અળી,
પ્રિય લોચનિયાં નિહાળી ખીલી દિલ કળિ—હા ૦
સુશીતલ વાયુ સરે,
આત્મવીણા મંજુ મંજુ સૂર ભરે,
એ રસ દિલે અરે,
સ્નેહ સુરભિથી વધાવે સ્વામીને કિંકરી—હા ૦

સુધા—

પ્રિય સ્નેહ-સમીરે સ્વર્ગ સરે,
 બહાલનાં મીઠાં મોંઘાં, ગીતો ઉભરે,
 મોહિ ઉર ઘેલાં બને ઓ દિલબર—સમીરે
 વાલી જશે ના ઓ સ્વર્ગીય લહેરી,
 છવનમોતીના ન્યોછાવરોથી એ પળ પૂજું હું ઘેલી,
 સનમ-સ્મૃતિનાં ફૂલનીરે અંજલિ મેં ભરી—પ્રિય

કુંજ—

૧૪

દિલીપ પ્રિય પ્રાણુ છે,
 સુધીર વીર એ અમીર એક સુજ શ્યામ છે,
 દીપાવનાર દેહ એજ આત્મ સુખદહાણુ છે. —દિલીપ
 શિર તાજ રાજ પ્રેમીઓ તણા મહાન છે,
 આ દિલનો આરામ છે,
 પ્રકાશમાન દિવ્ય સ્નેહભાણુ છે,
 ઉદારનાર આત્મનાવ એક એ સુકાન છે. —દિલીપ

વારાંગનાઓ—

૧૫

સૈયાં છાંડ દે મોરી જૈયાં,
 બિનલિ કરત હું પડું તોરે પૈયાં,
 બાર બાર બલ જૈયાં. —સૈયાં
 રૂમક ઝુમક મોરી પાચલ બાજે,
 બગત સાસ નન'દિયાં. —સૈયાં

લતા—

૧૬

જીવન સફલ કરવા જીવાય,
બંધન જાય, સુખ સધાય,
દુઃખ અલપાય તે કમાય —જીવન૦
પાપો પુનિત સ્પર્શથી જાય,
ક્ષાર પ્રતિભાં સાગર સમાય,
એકજ ઉપાય, ઉદ્ધારવા કાચ,
પુણ્ય પ્રતાપે પ્રભુ મલી જાય —જીવન૦

કુંજ તથા સાહેલીઓ—૧૭

વસંતની ખીલી ખ્યારી ખહાર, રેલી મીડી મોહધાર
પ્રાણ પાંખડી માંહિ નીતરે સુગંધી સ્નેહસાર —રેલી૦
વન વનમાં વરસી રહ્યો એક વસંત પરાગ,
દિલ દિલમાં ઉછળી રહ્યો એક એજ રસસજ.
ગિરિ, ઝાડી, વાયુ, વારિ, ખડેકતાં,
આત્મવેણથી પ્રેમી પંખિડાં સુણાવે ટહુકાર —રેલી૦
દિલ લોભમે છે બંસરી, રસશોભન ઋતુરાજ,
જગરોશન છે ચાંદની, જીવનમોહન રાગ.
પ્રીતે પૂજિયે પ્રેમ-રાજવી મધુમાધવ આજ. —રેલી૦

રોશન—

૧૮

બાળા, પ્રિય સ્વામી સ્વીકારો,
પ્રીત થકી જોવારો પ્રીતમ પ્રાણ. —બાળા—
આશ જે મધુરી દિલ મધુરે મરો,
તે મોજો સફલ સુખદહાણ,

કુંજ—

૧૬

અરે આને પ્રાણનાં લક્ષણાં હું પામી તમને પ્રીતધી—અરે,
 દુઃખીની જિભારી, દિલ ધારી,
 છુટી પાછું દિવ્ય કીમતી,
 ચેતન તણી જ્યોતિ અણ અણ મહિ ભરતી,
 આભારી હું આભારે ઉભરતી—અરે આને,
 દિલ ખેલું શું કલ્પી હું બાબા!
 જખમ રૂઝયા એ પુણ્ય તમારાં,
 રોશન—જગર જખમી હો ના કુમારાં,
 સુખમાં પ્રેમીઓ સાથ રહો એ આશિષ અંતરની—અરે.

રોશન—

૨૦

સમજાવ્યું સખા કેરા સ્નેહે,
 જાગી જ્યોત સ્વયંપ્રીતિ દેહે. —સમજાવ્યું
 પ્રિય લોચને નવ તેજ પ્રેમપ્રદીપનાં ચમકી રહ્યાં,
 એ પુણ્યમય દર્શન થકી ઘન તિમિર પડ અજાણી ગયાં,
 કિરણ સ્પર્શે સુહૃદનાં આ હૃદ કુસુમ ઉલટી ગયાં,
 આત્મકમલે જ્ઞાનનાં પીયુષડાં ઉભરી રહ્યાં,
 ન્યારાં જાદુ છુપ્યાં સ્નેહી નેહે —સમજાવ્યું

ચમનકાન્ત—

૨૧

જાઉં વારી પ્યારી હું તો કુરબાન,
 પ્રિય દિલજાન, ભૂલ્યો છું હું ભાન,
 લૂથલા—ખને કાં હેવાન, પીવાના ગુલામ, —અરે જાઉં

મનંગાન્ત—પ્રીતિનું પુરાણ હું તો જાણું, છું ગુર મહાન
અરે ભઉં

સીઓ—

૨૨

એ સુહાવશે હો રાજ, તમ ગૃહ આંગણાં,
વધાવજે પગલાં એ શ્યામ, અમલ મોતી થાળ ભરી
રણિયામણા—એ

એ રીઝાવશે હો રાજ, તમ દિલ કુમલાં,
મનાવજે મનડાં એ શ્યામ, અંતરકેસાં દાન દધ શુભ
ઉજાણા—એ

ખિજલી—

૨૩

દિલડું ઓવાર પ્રિય પર,
સ્મિત કામણગાડું ધ્યાડું નિરખી —દિલડું
મધુર અધર રસ પાઈ અનુપમ,
કેવી મદે ભરી રમતી રસ ભરેલી,
રસેલી હું ઘેલી નવેલી,
રેલી રસે રંગ હેલી —દિલડું

ખિજલી—

૨૪

નહિ છેડાણ, નેનખાણે દીવાની હું છું
દિલ દિવાની હું છું, લોળુ છે દીવાનું જોખનિયું નહિ—નહિ.
અનંગભરી મીઠી પીધી ખાલી અમીની,
ચરીર શુદ્ધિ ગમ, રહી સ્મૃતિ સુમીની,
નેનખી છુમી લેઈ કરે નાહિ દરદી દીલડું— નહિ.

વિહારકેતુ—

૨૫

સમય સાચવે તેને નર ગણે ખરા,
જે દિશાએ વાધુ વાયે સાથી ત્યાંના કામના—સમય.
થાય કદિ જો પંથ અંધારો તેથી ન ડરો જરા,
અંધાર રહેલું સારું, જો હો પ્રકાશે એકલા,
સાથ સારો, તારનારો નહિ બીજા કામના—સમય.

—:૦:—

રોશન—

૨૬

નજર હું માણું ખુદાઈ, ના બીજી છે વિનતિ હા,
જગર આ જાયે સુકાઈ એ નૂર જો નિરખું ના—નજર
નિગાહે મીઠી હું રીઝું, બે પ્યારા બેઘથી હા,
હસે જો આંખ દુલારી, હું સુખીને ક્ષેમ તો હા.—નજર
કદિ હું હોઈ શુનાંડી, દે તું શાપ અલિમ,
રહમહું રંક એ માણું, આ નેનોની રોશની હા.—નજર

૨૭

સુધા—આપો આપો યુબન પ્યારી પ્રીતથી,

કાં લજાઓ અલિ, સાને જાઓ સરિ ?

કુંજ—ના બનાવશે, નચાવશે ન નેન જરી રે.—આપો

સુધા—કહે નેનોમાં ભરકી શી ભરી ?

કુંજ—તમારી જાદુગરી,

સુધા—મીઠી મધુરી પરી,

પરી કહું, પ્યારી કહું, કે કહું મધુરી ?

કુંજ—ફસાઈ જોખી હું અજાણ, છોડો રહેમ કરી રે.—આપો

...વા બહાલના સ્નેહરંગમાં,
 અરાવંદ—શાંતિ શીળી વ્યાપી મધુરી અંગે અંગમાં,
 લયલા—પ્રાણ કળિ ખીલી ચંદ્ર કેરા સંગમાં,
 અરવિંદ—[મહારા સમ ?]

લયલા—નવ નવ પરિમલ ઝરે બહાલમમાં,
 અરવિંદ—મીઠી સુગંધીથી થયો સસ્ત આનંદમાં.
 લયલા—નહિ વિસરશે દિલ રંકતા.
 અરવિંદ—રેશે શુદ્ધ બુદ્ધ બે આ કેદના પવનમાં,
 લયલા—હરી આજ હું તો પિયુના કામણમાં,
 અરવિંદ—[મહારા સમ ?] —પ્રાણ

૨૯

સુધા—રેહા નાથ સ્મિત આજ ભેઠ કૃષ્ણશી માહિની,
 ચંદ—ખંસીધારી કેરી લીલા સંહુ ગોપીની,
 સુધા—હારી દિલ હું તો રાજ, આજ, શ્યામશોભિની,
 લહાણ લઇશું દઇશું જ હાં. રેહાં
 કામણ કરીએ, અંતર હરીએ,
 કરીએ પ્યારે સાથ દિલચોર સાથે,
 ચંદ—નયન કેરા મોર છે.
 સુધા—કાળજની કોર પ્રિય છે ચંકોર ચંદ્ર ને,
 લહાણ લઇશું દઇશું જ હાં, રેહાં

કુંજ— ૩૦

રે જે સરી થયી વનમાલી,

કોમલ દિવહર સરસી હું પૂજવ,

પ્રીતિ રસની ઝાર,
નયનો નયાવત, મનહાં મનાવત,
એજ ગોપીજન પ્યારી.

૨૧

૩૧

સુધા—હવે હાથે જે એમ સોગન એમને,

કુંજ—સતાવો શું મૂકી વિવેક રહેમને,

કરંછું વિનતિ પડું છું; હું તમ પાથે,

દિલીપ—છેડી ઘોને એમને

—હવે

સુધા—આપો એક કોલ બંધ તોડું હું તમામને,

કુંજ—છેડો ના જો પછી કોલ તો શું કામ એ,

સુધા—નીમીએ લવાલ લાવીના આ સ્યામને,

કુંજ—કબૂલ, માગો માગવું જે હોયે,

સુધા—માશુ તન નેનનો,

સુધા—માશુ તન નેનને,

કુંજ—[બચું, આવી તમારી માગણી !]

—હવે

પ્રભાજન—

૩૨

હવન નદ તટે મનુજ મળ્યાં,

પ્રાણપુનિત ઘટ ઘટ નીર લઈ,

સંત સંજ્ઞા દરશન થય શુભ મંગલા—નદ તટે

ન વિસરતા સાધુનાં હૃમંદિરિયાં,

મુક્તિદાતા થાયે વ્રતવથી જે રમરિયાં,

જગત પાવન માનો વડિ ગંગા હવનિયાં—તટે.

સમાપ્ત.

